

Tadeusz Szczerbowski (Kraków)

Różne sposoby rozumienia stylu a szansa integracji

55

✦ Кључне речи:
styl, stylistyka.

W pracach ostatnich 30 lat niejednokrotnie wyrażano poglądy o niepokojącej kondycji stylistyki:

„Die Stilistik als linguistische Teildisziplin präsentiert sich noch immer als ein Chaos” (Sandig 1986: 13).

„Trzeba wyraźnie stwierdzić, że nie istnieje ogólnie akceptowana koncepcja stylistyki i jej kluczowego pojęcia – stylu” (Gajda 2001: v1).

Przedmiotem kontrowersji jest sam termin *styl*¹⁾:

„The content of the concept of style was determined according to different criteria which changed greatly in the course of historical development” (Čarkić 1996: 333).

Nie ma nawet zgodności, co do tego, czy stylistyka ma być nauką o stylu (stylach):

„L’objet de la stylistique n’est pas d’abord le style, contrairement à ce qu’on pourrait

Овај рад прати развитак грчке речи *stylos* у европској стилистици и сугерира да критички и стилски екуменизам пружају могућност да се он у целости објасни.

spontanément penser, même si, en revanche, le style peut difficilement s’appréhender autrement que comme objet d’étude de la stylistique (on en reparlera); l’objet majeur et éminent de la stylistique, c’est le discours littéraire, la littérature. Plus exactement, c’est le caractère spécifique de *littérarité* de discours, de la *praxis* langagière telle qu’elle est concrètement développée, réalisée, à travers un régime bien particulier de fonctionnement du langage, la littérature” (Molinié 1997: 1–2).

Charakterystyczny jest również inny pogląd: „Prawdziwym przedmiotem stylistyki jest znak. Ze znaku jest nam dostępny *significans*, bądź w bezpośrednim doświadczeniu, bądź też dzięki metodom naukowym. *Significatum* znamy tylko poprzez intuicję. Brak zatem poznania naukowego *significatum*. W tym sensie mówimy w

1) Por. Molinié i Cahné 1994, Stickel 1995 oraz w Polsce dyskusję na łamach czasopisma „Stylistyka”.

tekście, że signifikatorem jest właściwym celem stylistyki” (Alonso 1976: 112). Spotkać można nawet opinię, że stylistyka osiągnęła poziom zwany przez fizyków masą krytyczną i że „osiągnięcie” to grozi katastrofą „polegającą na skrajnej dezintegracji stylistyki, braku jakiegokolwiek wspólnego myślenia o stylu, a także braku jakiegokolwiek wspólnego jądra semantycznego w ogromnej wielości definicji” (Zgółka 1995: 287). Najbardziej skrajną opinię wyraża zdanie: „Paradoks współczesnej teorii stylu polega jednak na tym, iż w świetle przyjętych w niej założeń pojęcie to staje się w zasadzie zbędne” (Kasperski 1996: 16).

W podobnym położeniu, co stylistyka i styl, są semantyka i znaczenie. Nie jest to jednak sytuacja bez wyjścia. Drogowskaz można znaleźć w wyznaniu semiotyka Jerzego Pelca (1994: 19).

„Niniejszym deklaruje, że nie poczuwam się do przynależności do żadnego z obozów, niezbyt trafnie charakteryzowanych w publikacjach polemicznych ostatniego dwudziestolecia [...]. Nie znaczy to bynajmniej, bym wszystkie te tak odmiennie stanowiska uważał za niesłuszne. Przeciwnie, dostrzegam pewne poglądy trafne w każdym z nich. Staram się więc zachować neutralność i z tego stanowiska zachęcać do *ekumenizmu semiotycznego*²⁾: do krytycznego ekumenizmu, płynącego nie z zamykania oczu na trudności, wady i rozbieżności teoretyczne, lecz z uświadomienia sobie zarówno trudności lub wad, jak zalet poszczególnych teorii semantycznych, a także z uświadomienia sobie, czy i jak można przewyżczać te trudności, usuwać lub ograniczać wady oraz godzić rozbieżności”.

2) Podkreślenie tu i dalej – T. Sz.

W rozwoju badań semiotycznych, ale także i stylistycznych, na przestrzeni wieków „dominowała tendencja do odrzucania teorii, ilekroć coś w nich raziło następców, nad tendencją do przyjmowania i ulepszania teorii zastanych, jeśli w nich coś następcom odpowiadało”. Rodzi to przekorną chęć, „aby na te poglądy nowe, stare i bardzo stare spojrzeć w sposób przychylny i życzliwy, a następnie zastanowić się, czy w tym wielkim skarbcu mądrości nie spoczywają obok cymeliów, mających już wartość historyczną – rzeczy aktualnie użyteczne” (Pelc 1971: 201).

W naukach humanistycznych różne koncepcje mogą się wzajemnie uzupełniać: „у гуманитарных объектов (при их многогранности) могут и не быть однозначные определения – как в случае со стилем. При этом разные аспекты изучения феномена (и разные научные направления) имеют право на свое понимание, а в целом они дополняют друг друга” (Kožyna 1995: 270). Do tych samych właściwości wniosków dochodzi Teresa Skubalanka (1995: 20): „Omawiane przeze mnie definicje nie są właściwie sprzeczne, swoją odmienną zawdzięczają przede wszystkim innym punktom widzenia badaczy, skupiających za każdym razem uwagę na różnych aspektach stylu: bądź na samej językowej strukturze jednostkowego wytworu mówienia, bądź na uogólnionych typowych zjawiskach serii takich wytworów (na stylach funkcjonalnych), bądź na funkcjach pozastylistycznych towarzyszących stylowi, bądź na stosunku struktury stylistycznej do języka i do „systemu” stylistycznego, do konwencji”.

Trudności definiowania terminów stosowanych w naukach humanistycznych wynikają również z tego, że funkcjonują one

jako słowa w mowie potocznej, przykładem jest *znaczenie* czy *styl*. Dlatego pożyteczne wydaje się przesłedzenie choćby kilku słowników jednojęzycznych. Styl najogólniej określa się w nich jako sposób działania, postępowania: *Manière d'agir* (Dictionnaire usuel illustré 1981: 1721), *a particular way of doing something, designing something, or producing something* (Longman Dictionary of Contemporary English 1995: 1437), *способ осуществления чего-л., характер деятельности, работы* (Kuzniecowa 2000: 1269), *modo abituale di essere, di comportarsi, di agire* (Zingarelli 1996: 1749), *besonderes Gepräge einer menschl. Lebensform* (Wahrig 1991: 1230).

Ów sposób nie jest jedyny możliwy. Działanie, postępowanie człowieka opiera się na wyborze. Dotyczy to w szczególności pisania, mówienia, malowania, komponowania, ubierania się, pływania itd. Indywidualność podkreśla powszechnie znane zdanie *Le style c'est l'homme même*, które wypowiedział Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707–1788) w przemówieniu inauguracyjnym „Discours sur le style” z okazji przyjęcia go w poczet członków Akademii Francuskiej (25. VIII 1753). Stylem różni się człowiek od innych ludzi, ale idee, które on rozwija mogą być własnością wielu³⁾. Por. łac. *stilus virum arguit* ‘styl zdradza człowieka’.

Wyraz *styl* może służyć wartościowaniu (Pisarkowa 1995: 283)⁴⁾, por. *er hat Stil* ‘*seine Art zu leben hat ein besonderes Gepräge*’ (*nur im positivem Sinn*) (Wahrig 1991:

1230), *You may not like her, but she certainly has style!* (*a confident and attracting quality that makes people admire you*) czy *in great/grand/fine etc style* ‘*in a way that people admire, especially because it is unusual, shows a great determination, or involves spending a lot of money*’ (Longman Dictionary of Contemporary English 1995: 1437), *in grande stile, di grandi proporzioni, con larhezza di mezzi: un'avanzata in grande stile; u stata una festa in grande stile* (Zingarelli 1996: 1749)⁵⁾.

Ostatnio (1. XII 2001) w telewizji polskiej dziennikarz sportowy powiedział: *Adam Małysz wygrał w wielkim stylu* (tzn. z dużą przewagą nad rywalami). Charakterystyczny jest również angielski idiom *that's the style*, który oddaje się po rosyjsku *именно так, совершенно верно*, np.:

‘Is this the right way to do it?’

‘That's the style.’

— Я правильно это делаю?

— Да, правильно. (Kunin 1984: 735)

Z kolei w języku niemieckim powiedzenie *das ist hier so Stil* tłumaczy się na polski ‘taki tu zwyczaj’, a *das ist so bei den Leuten Stil* – ‘już taki zwyczaj u ludzi’ (Pipek, Ippoldt 1990: 520 s.v. *Stil*).

W tradycji badań stylistycznych można spotkać wiele określeń stylu, które właściwie nie są pełnymi definicjami, lecz nazwami jakiegoś istotnego aspektu stylu, por. *modus dicendi*, wyraz (ekspresja), wybór, odejście od normy, odmiana funkcjonalna,

3) „Ile pomyłek zrodziło używanie i nadużywanie Buffona: Styl to właśnie człowiek”.

Odpowiemy na to za Max Jacobem:

Człowiek to jego spontaniczna mowa, jego wrażliwość <...>. Błędem jest przekonanie, że jest nim styl”. (Antoine 1976: 142–143)

4) „Styl zakłada obecność autorytatywnych punktów widzenia, autorytatywnych, skryzalizowanych ocen ideologicznych” (Bachtin 1970: 291).

5) Historyczne już określenie *dolce stil nuovo* ‘słodki nowy styl’ odnosi się do grupy poetów włoskich na przełomie XIII i XIV wieku.

zespół środków językowych, cechy charakterystyczne tekstów tej samej klasy, narzędzie etc. Stosując terminologię Ingardena (1988), można stwierdzić, że właściwie każda definicja stylu opisuje go jedynie w jakimś wyglądzie i to uschematyzowanym. Dla badaczy stylu pożyteczny jest zatem eklektyzm:

„Theoreticians may object to eclecticism. Those analyzing styles should not” (Enkvist 1995: 31).

58

Za kolebkę europejskiej stylistyki uznaje się starożytną retorykę, którą można rozpatrywać także jako swoistą antyczną teorię literatury. Z naszej perspektywy istotny jest jeden z działów, zwany *elocutio*. Obejmuje on sztukę „przekładania” myśli na słowa. Retoryczny podział na trzy style (*tria modi dicendi*), przypisywany Arystotelesowi i Teofrastowi, „nie dotyczy jednak indywidualnych sposobów wyrażania, lecz środków dzięki którym mówca może wypełniać trzy przypisywane mu powinności (*officia*) za pomocą trzech rodzajów (*genera*) perswazji, dostosowując je do jednej z fundamentalnych zasad retoryki – stosowności” (Korolko 1990: 49). Obecnie niekiedy zbyt dosłownie rozumie się nazwy stylów: *wysoki*, *średni* i *niski*, wyciągając błędnie wniosek, że stylu niskiego trzeba bezwzględnie unikać⁶⁾, jednakże właśnie styl niski uważano w starożytności za odpowiedni w dysputach, rozprawach filozoficznych czy epistolografii. Powiązanie teorii trzech stylów z zasadą stosowności jest słuszne i dziś. Myśl ta okaże się przydatna dla wielu późniejszych szkół stylistycznych, np. koncepcji stylów funk-

cyjnych. Z kolei postulat wyboru określonego wzoru do naśladowania (mimo iż jest to dość uproszczona teoria *mimesis*) nie miał krępować indywidualności, lecz być przydatny w dydaktyce. Postulat ten zresztą jest i dziś podstawą nauczania.

Zrozumiałą reakcją na elokucyjną koncepcję stylistyki było spojrzenie na styl jako wyraz czegoś oraz pojawienie się w rozważaniach podmiotu jako indywiduum. Zasadę autorytetu zastąpiła oryginalność jako postulat, którego niespełnienie wyłączało podmiot z grona twórców. Grunt przygotował już w XVIII wieku Giambattista Vico. Na uwagę historyka językoznawstwa zasługuje tu „koncepcja wyprowadzania i objaśniania języka z działalności artystycznej człowieka i jego potrzeby estetyki, stylu: było to więc jakby odwrócenie właściwej hierarchii rzeczy przez postawienie na pierwszym miejscu funkcji ekspresywnej i estetycznej (jak mówić?), a na drugim funkcji znakowej, komunikacyjnej (co mówić?)” (Heinz 1978: 109). Koncepcja ta widoczna jest później w pojęciu *innere Sprachform* u Humboldta i w estetyzmie Crocego. „Wewnętrzna forma języka” to sposób widzenia i percypowania świata (*Weltanschauung*). W przekonaniu Humboldta różnorodność języków jest przejawem i konsekwencją różnorodności światopoglądów. Znaczenie istotne również dla współczesnej stylistyki ma rozróżnienie języka jako gotowego dzieła oraz narastającego działania. Prekursorem Humboldta w poglądach na *innere Sprachform* był Johann Gottfried Herder (1744–1803): „W różnych

6) „Należy pamiętać, że styl niski nie jest bynajmniej stylem nagannym ani wulgarnym, jakby mogła sugerować nazwa; jest stylem względnie prostym, zwięzłym i niewyszukanym. Często nazywano ten styl attyckim, co może mylić, jako że dokonania mówców z Attyki uchodziły i uchodzą słusznie za wzór oratorskiej wytworności; co jednak jest trafne, jako że wytworność nie jest bynajmniej równoznaczna z ozdobnością – nawet przeciwnie: styl attycki swoją elegancką prostotą przeciwstawiał się azjanizmowi, rozmiłowanemu w kwiecistości” (Ziomek 1990: 57).

pracach poruszających tematy literatury i języka zajął się on m. in. w sposób systematyczny zagadnieniem wzajemnego stosunku języka i psychiki społecznej (narodowej), kwestią tzw. wewnętrznej formy językowej (*innere Sprachform*): język jest przejawem psychiki danej społeczności (narodu), która reprezentując pewną formę świadomości, tym samym wywiera na nim swe piętno, nadając mu również określony wewnętrzny kształt, po której z kolei sama może być rozpoznawana. W tej dziedzinie był on prekursorem W. Humboldta⁷⁾ (Heinz 1978: 108).

Zagadnieniu „formy wewnętrznej” poświęcony jest tekst K. Vosslera⁷⁾ „Geist und Kultur in der Sprache” z roku 1925.

„Zawartość tego pojęcia jest w każdym przypadku inna. Tam, gdzie chodziło o język religii, wewnętrzną formą była pewna świadomość lub wiara. W przypadku wypowiedzi naukowej stanowiło ją pojmowanie lub rachuba. W sytuacji wyrażania uczuć formą wewnętrzną było wzruszenie, w rzeczowym uzewnętrznieniu woli było nią zainteresowanie, w wypowiedzi osobistej nacechowanej uczuciowo – mniemanie wpływające z psychiki (*ein seelisches Meinen*)”. (Vossler 1972b: 123)

Leo Spitzer (1972: 191) stwierdza: „język jest tylko krystalizacją wewnętrznej formy”.

Przyczyniła się do krzyżowania w stylistyce upatruje się w tym, że oderwała się ona od korzeni, które pobudziły jej rozwój

i przyczyniły się do rozkwitu. Owymi bodźcami były w badaniach kategorie podmiotu i ekspresji: „Umożliwiły one ściśle powiązanie kategorii stylu z kategoriami autora i czytelnika, ujęcie go jako czynnika indywidualizującego i różniącego twórczość literacką wewnątrz (na tle literatury zastanej i powstającej na bieżąco), jak też zewnętrznie (na tle zjawisk pozaliterackich i pozaartystycznych)” (Kasperski 1996: 10).

Poglądy niemieckich badaczy, m. in. Schopenhauerowskiego określenia stylu jako fizjonomii ducha⁸⁾, znalazły podatny grunt w Polsce zwłaszcza wśród literaturoznawców. Julian Kleiner (1973: 77) stwierdza: „Styl jest to język zorganizowanych twórców słownych ukształtowanych poza działaniem praw ogólnych – według praw odrębnych w związku z określoną fizjonomią psychiczną zbiorową lub indywidualną”. Podobnie określenie formułuje Zygmunt Łempicki (1973: 80): „Zjawisko stylu podpada pod pewną ogólniejszą kategorię, a mianowicie zjawisko wyrazu. Styl jest pewną modyfikacją wyrazu”. „Styl jest nie tylko, względnie tylko częściowo dziełem jednostki i jej psychiki, ale także czymś, co człowieka niejako nawiedza, co jak gdyby na niego spada jak los, jak przeznaczenie” (Łempicki 1973: 87).

Krytykę tej koncepcji stylu podejmuje T. Zgółka (1991: 29), który stwierdza:

„Jeszcze dobitniej: decydując się na – powiedzmy – wygłoszenie toastu weselnego jestem „genologicznie” (na mocy

59

7) W innym miejscu Karl Vossler (1972: 63) wyraża pogląd: „Styl to indywidualne użycie językowe”.

8) Por. określenie duch języka (Vossler 1972: 64) oraz pogląd ujmujący języki narodowe jako style (Vossler 1972a). „Pogląd, że cały język ma „styl” nie wydaje się właściwy: jak cały zbiór może być wyborem? Taki wybór dotyczyłby charakterystycznych środków, jakie język oferuje spośród wszystkich, które są dostępne w języku w ogóle” (de Beaugrande; Dressler 1990: 35).

konwencji kulturowo-językowej) zobligowany do zastosowania odpowiednich słów, zrealizowania odpowiedniej mocy illokucyjnej i efektów perlokucyjnych. Tego już nie wybieram, to już zostało wybrane za mnie przez konwencję, którą muszę realizować w miarę konsekwentnie. W tym sensie styl nie jest bynajmniej prostą emanacją mej duszy, lecz raczej sposobem aktualizowania konwencji kulturowo-językowej”.

W rzeczywistości jednak toast weselny jako przykład rozważań nie podważa koncepcji stylu jako wyrazu, lecz jedynie wskazuje na ograniczenia jej zasięgu. Oznacza też zderzenie się dwóch punktów widzenia „językoznawczego” i „literaturoznawczego”. Znamienne jest tu wyznanie samego Spitzera (1972: 173): „Chciałbym opowiedzieć państwu swoją własną historię, to jak przeszedłem przez labirynt lingwistyki, od której zacząłem, ku zaczarowanemu ogrodowi historii literatury i jak odkryłem, że istnieje raj zarówno w lingwistyce, jak i labirynt w historii literatury, i że metody i stopnie pewności w obu wypadkach są w zasadzie te same [...]”.

Teza *styl to wybór* pociąga za sobą następujące implikacje: 1) styl można rozpatrywać dynamicznie jako *ἐνέργεια* ‘działanie’ lub statycznie jako *ἔργον* ‘rezultat’ (mimo że w stylistyce dominuje podejście statyczne); 2) wyboru zawsze dokonuje ktoś ze względu na kogoś i na coś; stąd zrozumiała zatem jest konieczność pragmatycznego ujęcia stylu⁹⁾;

3) rośnie szansa integracji badań stylistycznych, porzucenia sztucznej dychoto-

mii: stylistyka językoznawcza vs. stylistyka literaturoznawcza, albowiem ogólne mechanizmy wyboru wydają się takie same.

Wpływ na kształtowanie się tej koncepcji miał Jules Marouzeau, którego przedmiotem zainteresowań były m. in. przyczyny psychiczne decydujące o takim czy innym wyborze będących do dyspozycji środków stylistycznych (Heinz 1978: 317). Zwolennikiem tezy, że styl to wybór, był najwybitniejszy polski historyk językoznawstwa Adam Heinz: „Sposób mówienia wzgl. pisanie polegający na spontanicznym lub świadomym (zamierzonym) wyborze tych spośród pojęciowo identycznych elementów systemu językowego (wariantów stylistycznych), których wartość uczuciowo-wyobrażeniowa najlepiej odpowiada psychice autora wzgl. – zdaniem jego – najintensywniej oddziałuje na słuchacza (czytelnika)” (Gołąb, Heinz, Polański 1970: 538 s.v. *styl*). Przekonanie to podziela główny reprezentant analizy dyskursu Teun A. van Dijk (2001: 20): „Styl to zwykle uzależniony od kontekstu – wybór wariantów językowych na poziomie wyrażania”.

Również w rosyjskojęzycznej literaturze przedmiotu (Kožyna 1995: 268) można spotkać twierdzenie, że styl określają zasady wyboru i kombinacji dostępnych środków językowych, ich transformacji. Wybór ten zależy od wielu czynników.

„Clearly each author draws upon the general stock of the language in any given period; what makes styles distinctive is the choice of items, and their distribution and patterning. A definition of style in terms of choice is very popu-

9) Potrzebę takich badań sygnalizował już Michał Bachtin: „Stylistyka powinna się opierać nie tylko, a właściwie nie tyle na lingwistyce, co na metalingwistyce, która bada słowo nie w systemie języka, nie w tekście oderwanym od dialogowego kontaktu, lecz właśnie w strefie obcowania dialogowego, tj. tam, gdzie słowo żyje swym autentycznym życiem” (Bachtin 1970: 305).

lar, the selection of features partly determined by the demands of genre, form, theme, etc.” (Wales 1989: 436)

Istotnym elementem kształtującym styl bywa również tabu (Milewski 1973: 19). W PRL-u i ZSRR cenzura rewolucyjna wpłynęła na kształtowanie się zasad budowy tekstów kabaretowych, które zdeterminowały sposób mówienia implicytnego (Szczerbowski 1994).

Krytyki koncepcji sprowadzającej styl do operacji wyboru podjął się E. Kasperski (1996: 12), który stwierdził, że „samo pojęcie wyboru niewiele znaczy, ponieważ oznacza ono ogólne warunki budowy wypowiedzi (*parole*, tekstu) niezależnie od własności stylowych”.

Pogląd, według którego istotą stylu jest *odstępstwo od normy*, podzielał w Polsce S. Wędkiewicz (1922). Henryk Gaertner (1973: 49) słusznie zauważył, iż określenia *indywidualne formy języka i odstępstwo od normy* wskazywałyby, że „jednak autor spośród całości wypowiedzi jednostki wybiera do stylistycznego badania te, które odbiegają od normy, i one dopiero stanowią styl”. Krytykę tej koncepcji wyraża K. Wales (1989: 437). Zatem stwierdzenie, iż styl to odstępstwo od normy, można uznać za słuszne jedynie w niektórych wypadkach, a nie we wszystkich. Okazuje się ono przydatne w analizie niektórych dzieł literackich, np. „Ferdynand” Witolda Gombrowicza (zagadnienie solecystów).

W zależności jednak od zadania badawczego autor może uznać za pożyteczniejsze traktowanie stylu jako „całościowej normy semiotycznej, nie zaś odchylenia od normy” (Balbus 1996: 17).

Styl osobniczy to wybór i kombinacja środków językowych, charakterystyczny

dla danej osoby. Przejawia się on w częstotliwości użycia pewnych wyrazów, w unikaniu innych, a także w skłonności do budowania zdań w jakiś szczególny sposób. Swoistość stylu osobniczego zależy od wielu czynników, takich jak poziom intelektualny, wyrobienie kulturalne, doświadczenia życiowe, zdolności do wypowiedzania się, środowisko społeczne, temperament, charakter, gusty, upodobania, zainteresowania osobiste, zawód, wiek i płeć (Pisarek 1988: 66).

Pojęcie stylu osobniczego jest właściwie tożsame z idiolektem. Jako narzędzie analizy wymaga zastrzeżeń. Po pierwsze, nie jest czymś statycznym, lecz dynamicznym. Może bowiem ulegać zmianie wraz z rozwojem danej osoby. Po drugie, nie zawsze styl jest idiolektem. Zawężenie zakresu stosowania terminu *styl* sygnalizuje tu przydawka *osobniczy*.

Styl funkcjonalny charakteryzuje teksty o tej samej funkcji społecznej:

„функциональный стиль – это своеобразный характер речи той или иной социальной ее разновидности, соответствующей определенной сфере общественной деятельности и соответствующей с ней форме сознания, создаваемой особенностями (принципами) функционирования в этой сфере языковых средств и специфической организацией” (Koźyna 1995: 269)

Liczba stylów funkcjonalnych wzbudza dyskusje¹⁰⁾. We współczesnych językach europejskich wyodrębnia się najczęściej 5 stylów funkcjonalnych: naukowy, publicystyczny, urzędowo-kancelaryjny, artystyczny i mówiony. Dwa ostatnie rodzaj jednak kontrowersje.

10) Por. krytykę pojęcia stylów funkcjonalnych (Kasperski 1996: 13)

„Некоторые лингвисты относят к книжным стилям и художественно-беллетристический, однако, по-нашему мнению, язык художественной литературы лишен какой бы то ни было стиловой замкнутости. Его отличают разнообразие индивидуально-авторских средств создания образности и свобода выбора лексики, продиктованного конкретными художественными задачами. Это ставит язык художественной литературы, точнее художественную речь, в особое положение по отношению к функциональным стилям.

Книжным стилям противопоставлен *разговорный* стиль, выступающий преимущественно в устной форме. За пределами литературно-языковой нормы находится просторечие” (Rozenal; Gołub; Telenkova 1994: 123).

Wyodrębnianie stylu artystycznego jest szczególnie utrudnione w wypadku dzieł literackich otwartych, jak np. „Ulisses” Jamesa Joyce’a, wykorzystujących rozmaite odmiany języka (Szczerbowski 1996).

Przyjmuje się, że „style obejmują określone założenia dotyczące ontologii świata, typu racjonalności, postawy podmiotu, intencjonalności” (Bartmiński 2001: 18).

Szansę stylistyki widzi T. Zgółka (1995: 287–288) w instrumentalnej teorii języka, „w ramach której zaakceptuje się służebność języka wobec form kultury (form świadomości społecznej) sąsiadujących z nim”. W świetle tej koncepcji „stylowe odmiany języka są instrumentalnymi dopasowaniami języka etnicznego do sytuacji o charakterze kulturowym” (Zgółka 1991: 28).

Stanisław Gajda traktuje styl jako „strukturę humanistyczną tekstu zrelatywizowaną do kompetencji indywidualnej lub społecznej twórcy tekstu”. Istotne jest tu wystąpienie słowa *humanistyczny*. Zgodnie bowiem

z poglądem autora ujęcie stylu „wyłącznie jako struktury funkcjonalnej ze względu na właściwość komunikatywną pozbawia styl humanistycznego charakteru, nadaje mu charakter przyrodniczy” (Gajda 1982: 16). Koncepcja ta w założeniu „integralna, holistyczna, łączy styl z ideą całościowo ujmowanego wytworu (tekstu) i stara się brać pod uwagę różne jego aspekty treściowe, formalne i funkcjonalne” (Gajda 1996: 5). Sam autor sformułowane przez siebie określenie stylu traktuje raczej jako kierunek myślenia, zarys idei, a nie jako ostateczne rozwiązanie.

W świetle tej koncepcji oraz dotychczasowych rozważań nasuwają się następujące wnioski, które jak cała wiedza mają charakter jedynie inchoatywny, a nie finalny.

1. Trudności określenia istoty stylu wynikają z jego wieloaspektowości i zróżnicowania.

2. Styl wiąże się z tekstem, każdy tekst jest (u)tworzony w jakimś stylu, tekst jest nośnikiem stylu (Dobrzyńska 1996: 126).

3. Gatunek to jedna z form stylu (Kozyna 1999: 12).

4. Styl ma swój podmiot, styl jako wyraz podmiotu (mniej lub bardziej widocznego; gdy potocznie mówi się „on pisze bez stylu”, ma się na myśli negatywnie oceniany brak oryginalności, indywidualności).

5. Rozpatrując styl w kategoriach wyboru, trzeba podkreślić, że zawsze mówiący (i piszący) ma możliwość wyboru, co prawda mniej lub bardziej ograniczonego (przedstawiciele stylistyki funkcjonalnej podkreślają czynniki niezależne od woli podmiotu i spychające go na dalszy plan; eliminowanie podmiotu z rozważań o stylu budzi słuszny sprzeciw badaczy dzieł literackich).

6. W polskich pracach o stylu trafniejsze jest stosowanie leksemu *dobór* niż *wybór*, nie chodzi bowiem o wybór środków językowych, lecz o ich dobór, czyli wybieranie

tęgo, co pasuje, co jest odpowiednie, co jest dopasowane jedno do drugiego; chodzi więc zarówno o to, żeby owe środki językowe pasowały do siebie (kontekst werbalny), jak i były odpowiednie do kontekstu sytuacyjnego czy kulturowego, a także zgodne z intencją podmiotu, strategią komunikacyjną itd.

7. Złożoność fenomenu, jakim jest styl, wynika z faktu, że „funkcjonuje on w wielu

dziedzinach życia i zaspokaja naturalną potrzebę syntezy” (Gajda 1996: 5), stając się podstawowym terminem humanistyki o wielowiekowej tradycji i nie dając się zastąpić niczym innym. Nie jest czymś stabilnym, lecz zmiennym, stale się rozwijającym i dlatego wymagającym dalszych badań. Dzięki temu stylistyka ma przed sobą perspektywę rozkwitu.

summary

Various Ways of Understanding Style and a Chance of Integrity

Difficulties in defining style results from its versatility. The word style has many different uses both in every day language and stylistics. There are many approaches to the phenomenon. I attempt to maintain neutrality and prompt stylistic ecumenicity, critical ecumenicity which does not mean we are to close eyes on difficulties, defects, divergence in views, but to realize both faults and merits. Many scholars concentrate on one or two aspects of style and ignore others because they limit their corpora to one genre, one type of text, etc. Critical, stylistic ecumenicity gives a chance of integrity.

Literatura

- Alonso 1976²: **Alonso, Damaso**. Esej o metodach i granicach stylistyki. – In: Współczesna teoria badań literackich za granicą. – Kraków: Wydawnictwo Literackie. – Tom 1. – S. 77–125.
- Antoine 1976²: **Antoine, Gérard**. Stylistyka francuska, jej definicje, cele i metody. – In: Współczesna teoria badań literackich za granicą. – Kraków: Wydawnictwo Literackie. – Tom 1. – S. 126–152.
- Bachtin 1970: **Bachtin, Michał**. Problemy poetyki Dostojewskiego. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. – S. 410
- Balbus 1996²: **Balbus, Stanisław**. Między stylami. – Kraków: Universitas. – S. 442.
- Bartmiński 2001: **Bartmiński, Jerzy**. Język w kontekście kultury. – In: Współczesny język polski. Red. J. Bartmiński. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. – S. 13–22
- Čarkić 1996: **Čarkić, Milosav Ž.** On the Notion of Style. – In: Stylistyka. – Opole. – V. – S. 332–336.
- Dictionnaire usuel illustré 1981: **Dictionnaire usuel illustré**. – Paris: Quillet-Flammarion. – S. 1458.
- Dobrzyńska 1996: **Dobrzyńska, Teresa**. Tekst – w perspektywie stylistycznej. – In: Tekst i jego odmiany. – Warszawa: Instytut Badań Literackich. – S. 125–143.
- Enkvist 1995: **Enkvist, Nils Erik**. Style in Stylistics and in Text and Discourse Linguistics. – In: Stylistyka. – Opole. – IV. – S. 24–32.
- Gaertner 1973⁴: **Gaertner, Henryk**. Stylistyka jako metoda indywidualizująca w badaniach językowych. – O zakresie i przedmiocie badań stylistycznych. In: Stylistyka polska. Wybór tekstów. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 44–73.

- Gajda 1982: **Gajda, Stanisław**. Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym. – Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna. – S. 187
- Gajda 1992: **Gajda, Stanisław**. Stylistics today. – In: Stylistyka. – Opole. – 1. – S. 5–14.
- Gajda 1996: **Gajda, Stanisław**. Słowo wstępne. – In: Styl a tekst. – Opole: Uniwersytet Opolski. – S. 5–6.
- Gajda 2001: **Gajda, Stanisław**. „Stylistyka polska” i stylistyka w Polsce. – In: **Kurkowska, Halina; Skorupka, Stanisław**. Stylistyka polska. Zarys. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. – S. I–IX.
- Gołąb, Heinz, Polański 1970: **Gołąb, Zbigniew; Heinz, Adam; Polański, Kazimierz**. Słownik terminologii językoznawczej. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 847.
- Heinz 1978: **Heinz, Adam**. Dzieje językoznawstwa w zarysie. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 517.
- Ingarden 1988²: **Ingarden, Roman**. O dziele literackim: badania z pogranicza ontologii, teorii języka i filozofii literatury. Przeł. M. Turowicz. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 494.
- Kasperski 1996: **Kasperski, E.** Balbus czy Bachtin? Spór o koncepcję stylu i stylistyki w badaniach literackich. – In: S. Gajda, M. Balowski (red.). Styl a tekst. – Opole: Uniwersytet Opolski. – S. 9–20.
- Kleiner 1973³: **Kleiner, Juliusz**. Pojęcie stylu. – In: Stylistyka polska. Wybór tekstów. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 74–78.
- Korolko 1990: **Korolko, Mirosław**. Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny. – Warszawa: Wiedza Powszechna. – S. 322.
- Kożyna 1995: **Кожина, Маргарита Н.** Мое понимание стиля. – In: Stylistyka. – Opole. – 1 v. – S. 267–270.
- Kożyna 1999: **Кожина, Маргарита Н.** Стиль и жанр: их вариативность, историческая изменчивость и соотношение. – In: Stylistyka. – Opole. – VII. – S. 5–36.
- Kunin 1984⁴: **Kunin, Aleksandr V.** English–Russian Phraseological Dictionary. – Moscow: Russky Yazik. – S. 1264.
- Kuzniecowa 2000: **Кузнецов, С. А.** (ред.). Большой толковый словарь русского языка. Санкт-Петербург: Норинт. – S. 1535.
- Longman Dictionary of Contemporary English 1995³: **Longman Dictionary of Contemporary English**. – Edinburgh: Longman. – S. 1311.
- Łempicki 1973³: **Łempicki, Zygmunt**. Zagadnienie stylu. – In: Stylistyka polska. Wybór tekstów. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 79–109.
- Milewski 1973²: **Milewski, Tadeusz**. O zakresie i przedmiocie badań stylistycznych. In: Stylistyka polska. Wybór tekstów. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – S. 9–34.
- Molinié 1997²: **Molinié, Georges**. La stylistique. – Paris: Presses Universitaires de France. – S. 211.
- Molinié; Cahné 1994: **Molinié, Georges; Cahné, Pierre**. (ed.). Qu'est-ce que le style? – Paris: Presses Universitaires de France. – S. 354.
- Pelc 1971: **Pelc, Jerzy**. O użyciu wyrażen. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. – S. 228.
- Pelc 1994: **Pelc, Jerzy**. Wstęp. Znaczenie i prawda: semioza – poznanie – interpretacja. – In: Znaczenie i prawda. Rozprawy semiotyczne. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. – S. 13–26.
- Piprek, Ippoldt 1990: **Piprek, Jan; Ippoldt, Juliusz**. Wielki słownik niemiecko-polski. – Warszawa: Wiedza Powszechna. – Tom 11. – S. 1207.
- Pisarek 1988³: **Pisarek, Walery**. Retoryka dziennikarska. – Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych. – S. 322.
- Pisarkowa 1995: **Pisarkowa, Krystyna**. O stylu. – In: Stylistyka. – Opole. – 1 v. – S. 283–287.

- Rozental; Gołub; Telenkova 1994: **Розенталь, Д. Э.; Голуб, И. Б.; Теленкова, М. А.** Современный русский язык. – Москва: Международные отношения. – S. 558.
- Sandig 1986: **Sandig, Barbara.** Stilistik der deutschen Sprache. – Berlin – New York: W. de Gruyter. – S. 368.
- Skubalanaka 1995: **Skubalanka, Teresa.** O definicjach stylu. – In: Stylistyka. – Opole. – IV. – S. 7–23.
- Spitzer 1972: **Spitzer, Leo.** Językoznawstwo a historia literatury. – Vossler, Karl; Spitzer, Leo. Studia stylistyczne. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. – S. 173–210.
- Stickel 1995: **Stickel, Gerhard.** (Hrsg.). Stilfragen. – Berlin – New York: W. de Gruyter. – S. 455
- Szczerbowski 1994: **Szczerbowski, Tadeusz.** O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych. – Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. – S. 172.
- Szczerbowski 1996: **Szczerbowski, Tadeusz.** Funkcje i sposoby stylizacji językowej w XII epizodzie „Ulisses”. – In: Stylistyka. – V. – S. 245–269.
- van Dijk 2001: **van Dijk, Teun A.** (Red.) Dyskurs jako struktura i proces. Przeł. M. Grochowski. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. – S. 276.
- Vossler 1972: **Vossler, Karl.** Pozytywizm i idealizm w językoznawstwie. – Vossler, Karl; Spitzer, Leo. Studia stylistyczne. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. – S. 57–83.
- Vossler 1972a: **Vossler, Karl.** Języki narodowe jako style. – Vossler, Karl; Spitzer, Leo. Studia stylistyczne. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. – S. 84–107.
- Vossler 1972b: **Vossler, Karl.** Język a poezja. – Vossler, Karl; Spitzer, Leo. Studia stylistyczne. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. – S. 122–137.
- Wędkiewicz 1922: **Wędkiewicz, Stanisław.** O tzw. stylistyce. – In: Język Polski. – VII. – S. 37–44.
- Wahrig 1991: **Wahrig, Gerhard.** Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag. – S. 1493.
- Wales 1989: **Wales, Katie.** A Dictionary of Stylistics. London and New York: Longman. – S. 504.
- Zingarelli 1996¹²: **Zingarelli, Nicola.** Vocabolario della lingua italiana. – Bologna: Zanichelli. – S. 2144.
- Zgółka 1991: **Zgółka, Tadeusz.** Tekstowe, funkcjonalne i pragmatyczne kryteria wyodrębniania stylowych odmian języka. – Synteza w stylistyce słowiańskiej. Red. S. Gajda. – Opole: WSP. – S. 21–31.
- Zgółka 1995: **Zgółka, Tadeusz.** Styl jako narzędzie. – In: Stylistyka. – Opole. – IV. – S. 287–290.
- Ziomek 1990: **Ziomek, Jerzy.** Retoryka opisowa. – Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. – S. 334.